

УДК 658.52.011.55

О. Ю. Терованесоваасистент кафедри економічної кібернетики та маркетингового менеджменту
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СТАТУСУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано та визначено тенденції розвитку підприємств машинобудування, окреслено причини спаду виробництва в країні. Проаналізовано показники обсягу реалізованої промислової продукції, індекси промислової продукції за видами діяльності й вартості основних засобів, що дало змогу виокремити основні проблеми та загрози розвитку вітчизняних підприємств машинобудування. Запропоновано шляхи розвитку підприємств машинобудування будувати із застосуванням нових аналітичних технологій, які базуватимуться на ресурсно-діяльнісному підході, слугуватимуть об'єктивною основою формування й оцінювання конкурентного статусу підприємства.

Ключові слова: підприємства машинобудування, конкурентний статус, обсяг реалізованої промислової продукції, індекс промисловості, вартість основних засобів, ресурсно-діяльний підхід.

Постановка проблеми. Перед машинобудуванням стоять завдання, спрямовані на впровадження прогресивних форм організації виробництва, безперервний розвиток і вдосконалення засобів виробництва, створення нового обладнання та машин, технологічних процесів, що є основою економіки будь-якої країни світу й має важливе значення у створенні та оновленні матеріально-технічної бази підприємств машинобудування. В умовах жорсткої конкуренції з боку високорозвинених закордонних підприємств перед вітчизняними виробниками будь-якої галузі виникає гостра потреба в забезпеченні конкурентного статусу з урахуванням ресурсної та управлінської складових.

Перед підприємствами машинобудівного комплексу стоїть завдання формування не тільки власного конкурентного статусу й випуску конкурентоспроможної продукції, а й забезпечення інших галузей передовою технікою та устаткуванням для їх техніко-технологічного оновлення й прогресу. Крім цього, інвестиційні та промислові товари довготермінового використання, що впливають на рівень добробуту населення, випускаються саме галуззю машинобудування. На сучасному етапі розвитку економіки України актуальності набуває постійний моніторинг і аналіз результатів фінансово-економічної діяльності машинобудівних підпри-

ємств, а також їхнього стану, особливостей господарювання та проблем, що створюють підґрунтя для формування конкурентного статусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність комплексу машинобудування України розглянули у своїх працях такі автори, як К. Король [4], С. Пахомова [6], Я. Гукова [2], О. Романко [9], О. Шапуров [11], І. Фабрика [10] та ін. Питання про розвиток і структуру машинобудівної галузі, яка могла б забезпечити інноваційний розвиток економіки, залишається дискусійними. Сталий розвиток і рівень прогресу підприємств машинобудування має вплив на ефективність і продуктивність усіх сфер економіки країни, фактично визначає місце країни у світовому співтоваристві як індикатор її економічного піднесення і стимул розвитку національної економіки виробництва, його енергоємності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасного стану підприємств машинобудування в контексті соціально-економічних трансформацій країни.

Виклад основного матеріалу. Машинобудування як основа реального сектора закладає базу для зростання продуктивності праці, створення нових більш ефективних засобів виробництва та формування факторів, що сприяють зменшенню матеріаломісткості виробництва, його енергоємності й підвищенню якості продукції.

Черговий процес перебудови, який був розгорнутий протягом останніх років у вітчизняній економіці, зумовив надзвичайно важке становище машинобудівної галузі, сформувавши вкрай негативні умови її функціонування. Останнім часом відбулося погіршення умов кредитування, через перегляд державних пріоритетів у фінансуванні нагальних потреб суспільства було заморожено низку інфраструктурних програм і реформ, скорочено інвестиційні проекти, що, урешті-решт, зменшило попит на вітчизняну продукцію машинобудування. Масштабність проблем збільшується через поєднання наслідків чергової світової економічної кризи з внутрішніми проблемами у зв'язку з перезавантаженням влади, невизначеністю пріоритетів подальшого розвитку національного господарства та ще й розгортанням воєнних дій на Сході країни, який

був осередком концентрації виробничих потужностей багатьох галузей української економіки.

Машинобудування є багатогалузевим комплексом, який складається з такого:

– виробництва машин і устаткування, у яке входить механічне устаткування, машини й устаткування загального призначення, для сільського та лісового господарства, верстати, інші машини й устаткування спеціального призначення, побутові прилади;

– електричного, електронного та оптичного устаткування – офісне устаткування та ЕОМ, електричні машини й устаткування, апаратура для радіо, телебачення і зв'язку, медична техніка, вимірювальні засоби, оптична техніка та устаткування тощо;

– транспортного устаткування – автомобілі, причепа, мотоцикли, інші транспортні засоби,

Таблиця 1

**Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)
за видами економічної діяльності¹**

Вид економічної діяльності	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Сума, млрд грн	у % до під-сум-ку	Сума, млрд грн	у % до під-сум-ку	Сума, млрд грн	у % до під-сум-ку	Сума, млрд грн	у % до під-сум-ку	Сума, млрд грн	у % до під-сум-ку
Промисловість ²	1043,1	100	1305,3	100	1367,9	100	1322,4	100	1428,8	100
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104,1	10,0	143,7	11,0	143,9	10,5	151,6	11,5	154,7	10,8
Переробна промисловість	703,3	67,4	852,5	65,3	871,1	63,7	817,7	61,8	903,7	63,3
машинобудування	97,1	9,3	130,8	10,1	140,5	10,3	113,9	8,6	101,9	7,2
виробництво комп'ютерів, електронної й оптичної продукції	6,7	0,7	11,5	0,9	7,9	0,6	7,5	0,6	8,1	0,6
виробництво електричного устаткування	15,8	1,5	16,7	1,3	22,1	1,6	21,8	1,6	21,0	1,5
виробництво машин і устаткування, не зарахованих до інших груп	30,6	2,9	37,6	2,9	37,6	2,8	34,8	2,6	33,5	2,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	44,0	4,2	65,0	5,0	73,0	5,3	49,8	3,8	39,3	2,8
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	22,7	2,2	27,1	2,1	29,4	2,1	29,6	2,2	31,0	2,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	217,4	20,8	289,0	22,2	333,2	24,4	333,4	25,2	351,8	24,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	18,3	1,8	20,0	1,5	19,6	1,4	19,7	1,5	18,6	1,3

Примітки:

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, за 2014 р. – також без урахування зони проведення антитерористичної операції.

² Дані сформовано за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності підприємств формуються за однорідними видами економічної діяльності).

Джерело: складено автором на основі [3].

залізничний рухомий склад, літаючі апарати, будівництва й ремонт суден тощо [4, с. 158].

Незважаючи на те що машинобудівний комплекс вважають локомотивом розвитку національної економіки, у структурі промисловості України частка, що йому належить, є незначною. Якщо в 1991 р. частка машинобудування в структурі промислового виробництва становила понад 30%, то за останні 5 років максимальне значення питомої ваги, що припадає на машинобудування, від загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) становить 10,3% у 2012 р., у 2014 р. цей показник узагалі зменшився до 7,2%, що наочно видно з таблиці 1.

Отже, машинобудування посідає лише п'яте місце за обсягом реалізованої промислової продукції, поступаючись постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, харчовій промисловості, металургійній промисловості й добувній промисловості, частки яких у складі національної промисловості становлять 24,5%, 18,3%, 16,0% і 10,4%, відповідно. Тому для країни, яка прагне бути рівноправним членом європейського співтовариства й позиціонує себе на світовому ринку як індустріально розвинена, частка машинобудівної галузі в структурі національної економіки має бути в 2–3 рази вищою, як це притаманно промислово розвиненим країнам.

В економічно розвинених країнах частка машинобудівних виробництв становить від 30 до 50% загального обсягу випуску промислової продукції (у Німеччині – 53,6%, Японії – 51,5%,

Англії – 39,6%, Італії – 36,4%, Китаї – 35,2%). Це забезпечує технічне переозброєння всієї промисловості кожні 10 років. Частка продукції машинобудування у ВВП країн Євросоюзу становить 36–45%, у США – 40% [6, с. 155–159].

Спад виробництва зумовлений не тільки загальноекономічною кризою, а й змінами в сучасній кон'юнктурі ринку устаткування. Це формує такі тенденції, які потрібно враховувати: скорочення попиту на кваліфіковане наукоємне устаткування; стабілізація, а останнім часом і збільшення попиту на універсальне неавтоматизоване устаткування з ручним управлінням; розширення попиту на легке багатофункціональне устаткування для малих підприємств та індивідуальної трудової діяльності; збільшення попиту на устаткування, яке може бути використане для випуску продукції кінцевого споживання [10, с. 148].

Звернути увагу треба й на тенденції, які притаманні промисловості загалом, безпосередньо формують середовище функціонування машинобудівної галузі. Так, нові хвилі глобальної економічної кризи спричиняють рецесійні процеси в промисловому виробництві: в Україні обсяг виробленої промислової продукції, починаючи з 2010 р., демонструє сталу тенденцію зниження (рис. 1) – від 111,2% у 2010 р. до 89,9% у 2014 р. До того ж найгостріше негативні тенденції простежувалися в переробній промисловості, зокрема в машинобудуванні та інших експортоорієнтованих галузях економіки, таких як металургія зі зменшенням обсягів виробництва на 5,3% і хімічна промисловість із втратою обсягів

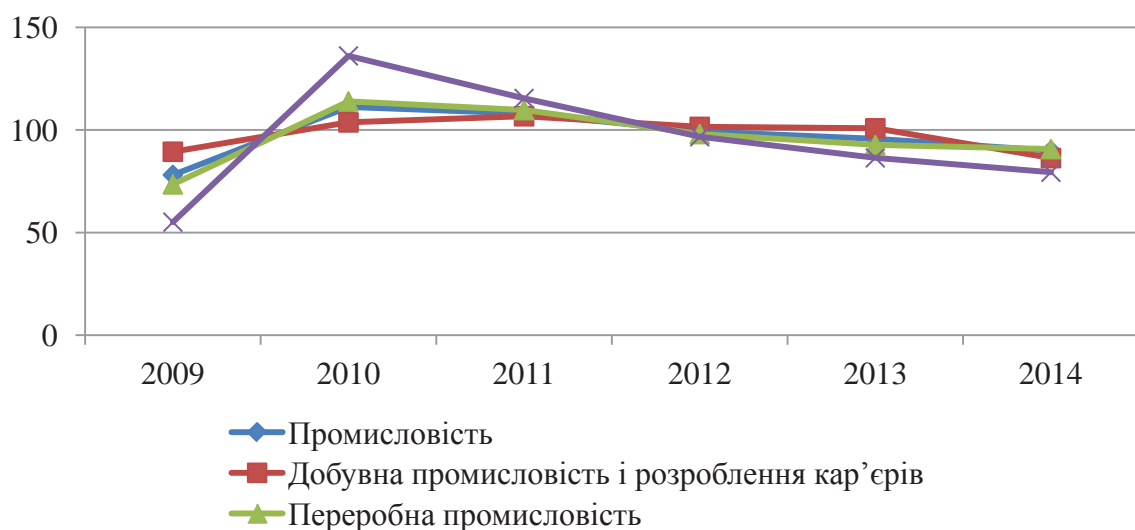

Рис. 1. Динаміка індексу промислової продукції за видами діяльності (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя 2011–2014 рр.)

Джерело: складено автором на основі [3].

на 16,9%. Індекси обсягів промислової продукції для машинобудування мали максимальне значення – 136,1% у 2010 р. Найменше значення показника характерне для 2014 р., коли індекс становив лише 79,4%. Нагадаємо, що в кризовому 2009 р. цей показник становив 55,1%.

Аналізуючи статистичні дані за 2009–2014 рр. [3], зауважимо, що до 2012 р. включно спостерігалось покращення показників фінансово-економічної діяльності цієї галузі. Відновлення виробництва й реалізації продукції при цьому мало вищі темпи, ніж у промисловості загалом. Так, у 2009 р. було реалізовано товарів машинобудівної галузі на 85,8 млрд грн, а у 2012 р. – уже на 140,5 млрд грн. Проте несприятлива загальноекономічна ситуація, стан супутніх галузей-споживачів машинобудівної продукції, кон'юнктура світових і вітчизняного товарних ринків мають відповідні наслідки для обсягів реалізованої продукції машинобудівного комплексу. Після спаду виробництва у 2013 р. обсяг реалізації також зменшився на 18,9% і становив 113,9 млрд грн, у 2014 р., продовжуючи тенденцію до зниження, він зменшився до 101,9 млрд грн.

Найбільш уразливими до кризових явищ виявилися підприємства з виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів. Це пояснюється скороченням споживчого кредитування населення під час кризи, значним коливанням валютних курсів і девальвацією національної валюти. Зниження обсягів реалізованих транспортних засобів у 2013 р. становило 31,7% (порівняно з 2012 р.), у 2014 р. – 21,2% (порівняно з 2013 р.), тоді як обсяг реалізації машин і устаткування знизився лише на 3,6%, електричного устаткування на 3,8%, а реалізація комп'ютерів, електронної та оптичної продукції продемонструвала зростання на 8,3%.

Серед основних причин спаду обсягів реалізованої продукції в основних підгалузях машинобудівної промисловості є застосування відсталих технологій і повільне введення нових основних фондів. Так, у 2014 р. ступінь зносу основних засобів промислових підприємств України становив 83,5%, для машинобудування, у якому зосереджено понад 20% вартості основних засобів, ступінь зносу – більше ніж 68% (таблиця 2), для порівняння: цей показник для європейських підприємств не перевищує 30% [5, с. 30]. Так, у 2009 р. у машинобудівній промисловості було введено в дію нових ос-

новних засобів на суму 3 062 млн грн, тоді як цей показник за аналогічний період для харчової промисловості становив 7 071 млн грн, металургійної – 5 431 млн грн [7].

Використання характерних ще для радянської економіки витратних технологій зумовлює зростання ресурсомісткості продукції машинобудування, а також наявності перешкод для скорочення витрат і випуску інноваційної продукції в інших галузях економіки [1].

Застосування зношеного обладнання призводить до збільшення енергоємності виробництва. За даними Всесвітнього банку, енергоспоживання в Україні є одним із найбільш високих у світі (наприклад, порівняно з країнами-членами Європейського Союзу, воно приблизно в чотири рази вище) [8, с. 5], а українська промисловість є одним із основних споживачів енергетичних матеріалів, більше ніж третина енергоспоживання припадає саме на неї. За даними Державної служби статистики, підприємствами промисловості всього спожито у 2013 р. 21 864 тис. т. н. е., що становить 31,5% від загального кінцевого енергоспоживання в країні, машинобудуванням при цьому спожито 665 тис. т. н. е., або 3,04% у структурі енергобалансу України.

Таблиця 2

Динаміка вартості основних засобів підприємств машинобудування

Роки	У фактичних цінах на кінець року, млн грн		Ступінь зносу, у %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
2009	3 903 714	1 597 416	60
2010	6 648 861	1 731 296	74,9
2011	7 396 952	1 780 059	75,9
2012	9 148 017	2 135 987	76,7
2013	10 401 324	2 356 962	77,3
2014	13 752 117	2 274 922	83,5

Джерело: складено автором на основі [3].

Збільшення енерговитрат на одиницю випущеної продукції в поєднанні з високою матеріаломісткістю для експортоорієнтованого вітчизняного машинобудування є критичною проблемою, урахувавши ризики від валютних коливань в умовах девальвації національної валюти, оскільки в разі залежності від споживання імпортованих енергоносіїв більшість валютних надходжень від експорту спрямовується підприємствами не на технологічне оновлення виробництва, а на покриття зростаючих витрат на енергоресурси за світовими цінами.

Отже, в умовах обмеженості фінансових ресурсів у підприємств машинобудування та держави необхідно спрямовувати наявні кошти тільки на визначені пріоритетні напрями розвитку. Крім того, низька конкурентоспроможність вітчизняних промислових підприємств вимагає постійного оновлення технологій, товарів і послуг, формування ринків збуту; підвищення кваліфікації персоналу; ефективного використання наявного ресурсного потенціалу і стимулювання його розвитку, що серед іншого потребує застосування сучасних ефективних систем менеджменту. Формування конкурентного статусу підприємства залежить від стану його ресурсного потенціалу й моделі управління діяльністю активністю на підприємстві, тобто переважно є результатом взаємопов'язаної дії ресурсних і управлінських факторів забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства. Тому в умовах нестабільності зовнішнього середовища та жорсткої конкурентної боротьби, внутрішніх суперечностей, що виникають у процесі функціонування підприємства, системі управління необхідно оперативно реагувати й безперервно адаптуватися до вимог сучасного світу, який постійно змінюється. Особливої актуальності набуває вміння керівників правильно оцінювати проблемні ситуації та приймати якісні управлінські рішення. Доцільною тут стане пропозиція автора щодо розвитку підприємств машинобудування із застосуванням нових аналітичних технологій, які базуватимуться на ресурсно-діяльнісному підході й слугуватимуть об'єктивною основою формування та оцінювання конкурентного статусу підприємства.

Висновки і пропозиції. Отже, проаналізовано основні тенденції розвитку підприємств машинобудування в Україні, виявлено проблеми та загрози їхній діяльності й окреслено можливості подальшого розвитку машинобудування в країні. Саме промисловий комплекс як основа реального сектора закладає базу для зростання продуктивності праці, створення нових більш ефективних засобів виробництва та формування факторів, що сприяють зменшенню матеріаломісткості виробництва, його енергоємності й підвищенню якості продукції. Продукування управлінських рішень в умовах конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках, спрямованих на досягнення стратегічних та оперативних цілей розвитку підприємства, зумовлює необхідність розробки й ефективного

використання аналітичного забезпечення щодо оцінювання конкурентного статусу з урахуванням ресурсного потенціалу та діяльній активності підприємств машинобудування, що є перспективним напрямом досліджень.

Список використаної літератури:

1. Бакута А.В. Сучасний стан машинобудівного комплексу України: проблеми та перспективи / А.В. Бакута // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – № 2. – С. 22–31.
2. Гукова Я. Проблеми вітчизняного сільгоспмашинобудування та шляхи її вирішення – думка науковця / Я. Гукова // Техніка АПК. – 2006. – №5. – С. 12–19.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Король К.В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні / К.В. Король // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1 (35). – С. 157–162.
5. Кривецький І.О. Аналізування стану та тенденцій розвитку машинобудівних підприємств в Україні / І.О. Кривецький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2014. – № 794. – С. 29–36.
6. Пахомова С.В. Аналіз стану машинобудівних підприємств України та можливості стратегії їх розвитку / С.В. Пахомова // Прометей. – 2009. – № 3 (29). – С. 155–159.
7. Пріоритети розвитку машинобудівної промисловості у рамках антикризової політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/451/>.
8. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості : [науково-аналітична доповідь] / [О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська та ін.] ; за заг. ред. В.П. Вишневського ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2014. – 200 с.
9. Романко О.П. Чинники формування конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / О.П. Романко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №3 – С. 113–125.
10. Фабрика І.В. Оцінка експортних виробничих можливостей підприємств машинобудівного комплексу України / І.В. Фабрика // Бизнес-Информ. Научный информационный журнал. – 2014. – № 9. – С. 147–151.
11. Шапуров О.О. Стан і тенденції розвитку машинобудування / О.О. Шапуров // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 57–63.

Терованесова А. Ю. Тенденции развития отечественного машиностроения как критерий оценки конкурентного статуса предприятия

В статье проанализированы и определены тенденции развития предприятий машиностроения, обозначены причины спада производства в стране. Выполнен анализ показателей объема реализованной промышленной продукции, индексов промышленной продукции по видам деятельности и стоимости основных средств, что позволило выделить основные проблемы и угрозы развитию отечественных предприятий машиностроения. Предложены пути развития предприятий машиностроения с применением новых аналитических технологий, которые будут базироваться на ресурсно-деятельностном подходе, послужат объективной основой формирования и оценки конкурентного статуса предприятия.

Ключевые слова: предприятия машиностроения, конкурентный статус, объем реализованной промышленной продукции, индекс промышленности, стоимость основных средств, ресурсно-деятельностный подход.

Terovanesova A. Domestic formation machine-building enterprises as evaluation criteria of enterprises competitive status

The article analyzes and defines the machine-building enterprises tendencies and the reasons of the falling-off of production in the country. It gives a detailed analysis of physical output indicator of sold production of industry, the industry indices by the types of activity and fixed assets value that has allowed identifying the main problems and threats to the development of domestic machine-building enterprises. It is given the ways of the machine-building enterprises development to build with of new analytical technologies application that will be based on the resource-activity approach and will serve as an objective basis of the competitive status formation and evaluation of the enterprise.

Key words: machine-building enterprises, competitive status, indicator of sold production, industry indices, fixed assets value, resource-activity approach.